

УДК 347.73

Кобелька Д. М., здобувач,
Львівський університет бізнесу та права

Принципи протидії правопорушенням у фінансовій сфері

У статті аналізується зміст поняття принципи протидії правопорушенням у фінансовій сфері. Проаналізована юридична література та чинне законодавство, на основі чого виділені окремі види принципів протидії правопорушенням у фінансовій сфері, а також встановлено їх значення задля такої діяльності.

Ключові слова: правопорушення в фінансовій сфері; принципи протидії правопорушенням; види принципів; фінансова сфера.

В статье анализируется содержание понятия принципы противодействия правонарушениям в финансовой сфере. Проанализирована юридическая литература и действующее законодательство, на основе чего выделены отдельные виды принципов противодействия правонарушениям в финансовой сфере, а также установлено их значение для такой деятельности

Ключевые слова: правонарушения в финансовой сфере; принципы противодействия правонарушениям; виды принципов; финансовая сфера.

The article analyzes the content of the concept principles of combating offenses in the financial sector. Analyzed the legal literature and current legislation, based on which are marked in certain types of principles combating offenses in the financial sector, as well as their value is set for such activities

Keywords: crime in the financial sector; principles of combating offenses; kinds of principles; financial sector.

Постановка проблеми. З'ясування сутності, особливостей застосування та видів принципів здійснення діяльності уповноважених суб'єктів із протидії правопорушенням безумовно має першорядне значення в питанні висвітлення теоретико-методологічних засад такої діяльності взагалі. При цьому варто підкреслити, що про важливість принципів як первинних засад здійснення будь-якої легітимної діяльності свідчить хоча б наведення їх переліку на початку нормативно-правового акта, що здійснює правове регулювання той чи іншої сфери суспільного життя.

Стан дослідження. У контексті вищенаведеного варто підкреслити те, що принципи протидії правопорушенням були предметом наукових досліджень багатьох вчених-правознавців, серед яких доречно назвати наступних: В.Б. Авер'янов, С.С. Алексєєв, О.Ф. Андрійко, О.М. Бандурка, Ю.П. Битяк, І.Л. Бородін, А.І. Берлач, В.М. Гаращук, І.П. Голосніченко, Є.В. Додін, Р.А. Калюжний, В.К. Колпаков, А.Т. Комзюк, О.В. Кузьменко, О.М. Музичук, О.В. Негодченко, В.І. Олефір, О.П. Рябченко, А.О. Селіванов, О.Ф. Скакун, М.М. Тищенко, В.М. Шаповал, В.К. Шкарупа та інші.

Наукові дослідження вищезазначених вчених, висновки та рекомендації, що містяться в них, без сумніву мають велике теоретичне та практичне значення для діяльності з протидії правопорушенням, вдосконаленню законодавства та правозастосовної практики в цієї сфері. Разом із тим доводиться констатувати, що принципи протидії правопорушенням саме в фінансовій сфері залишається мало вивченими. Більш того актуальність нашого дослідження обумовлена й постійним оновлення національного законодавства, за допомогою якого здійснюється правова регламентація зазначеної сфери суспільного життя. Тому **метою нашої статті** є з'ясування сутності та особливостей принципів протидії правопорушенням у фінансовій сфері, а також

окремих їх видів.

Виклад основного матеріалу. Хоча, як ми зазначали вище, перелік принципів, на яких побудована та чи інша діяльність наводиться, як правило, на початку відповідного нормативно-правового акта, свого законодавчого закріплення саме поняття “принцип” не отримало. Дивлячись на те, що даним терміном оперують ще з давніх часів, таке положення справ, на нашу думку, виглядає вкрай не зрозумілим. Так, слово “принцип” у перекладі з латинської мови (pīncipiūm) означає основні, найзагальніші, вихідні положення, засоби, правила, що визначають природу та соціальну сутність явища, його спрямованість і найсуттєвіші властивості [1, с. 17]. Зокрема, ще Арістотель розуміє принцип в об’єктивному сенсі як першу причину: те, виходячи з чого щось існує та буде існувати [2, с. 363]. Якщо ж брати сучасне розуміння поняття “принцип”, то авторський колектив великого тлумачного словника сучасної української мови тлумачать його в наступних значеннях:

- основне вихідне положення якої-небудь наукової системи, теорії, ідеологічного напрямку;

- переконання, норма, правило, яким керується хто-небудь у житті, поведінці;

- особливість, покладена в основу створення або здійснення чого-небудь, спосіб створення або здійснення чогось [3, с. 1125].

Дивлячись на специфіку нашого дослідження, для нас найбільший інтерес представляють позиції вчених-правознавців щодо сприйняття поняття “принцип”. Так, з точки зору авторського колективу шеститомної юридичної енциклопедії, “принципи” являють собою основні засади, вихідні ідеї, що характеризуються універсальністю, загальною значущістю, вищою імперативністю та відображають суттєві положення теорії, вчення, науки, системи внутрішнього та міжнародного права, політичної, державної чи громадської організації [4, с. 110-111]. У цьому контексті варто зазначити, що вищенаведене визначення досліджуваного поняття, в більшій мірі відповідає позиціям щодо його сприйняття, які панують у науково-правових колах. Зокрема, на думку Д. С. Слінька, принцип – це закріплені в правових нормах керівні початки, що відображають характер та основні специфічні властивості окремої його галузі [5, с. 443]. М. І. Іншин під поняттям “принципи” розуміє керівні ідеї, базові та визначально перші положення, основні правила поведінки, центральні поняття, основи системи [6, с. 74-75]. О. Ф. Скакун звертає увагу на те, що до характерних рис правових принципів відносять те, що вони:

- виступають відправним началом при вирішенні конкретних юридичних справ, особливо при застосуванні аналогії закону в разі наявності прогалин у законодавстві;

- виступають як загальне мірило поведінки, не вказуючи права й обов’язки;

- мають вищий рівень абстрагованості від регульованих відносин, звільнені від конкретики та подробиць;

- є стрижнем усієї системи права, додають праву логічності, послідовності, збалансованості;

- розчиняються в безлічі норм, пронизуючи всю правову матерію, виводяться із неї;

- є позитивним зобов’язанням й як таке набувають якостей особливого рівня права, що постає над рівнем норм, визначають їх ціннісну орієнтацію (спрямованість);

- не мають способів регулювання, їх провідним елементом є повинність (те, що повинно бути), яка безпосередньо відображає існуючу в конкретному суспільстві систему цінностей та обґрунтовується нею [7, с. 221-222].

Отже, на підставі наведених вище позицій здається можливим надати визначення поняттю “принципи протидії правопорушенням у фінансовій сфері”, під якими слід розуміти закріплені на нормативно-правовому рівні керівні засади, на основі яких здійснюється така діяльність.

Продовжуючи дослідження принципів протидії правопорушенням у фінансовій сфері варто зазначити, що така діяльність у першу чергу ґрунтується на так званих загальноправових принципах, серед яких доречно виокремити верховенство права та законність. Так, говорячи про принцип верховенства права слід наголосити, що він безпосередньо походить з конституційних положень. Зокрема, згідно із ч. 1 ст. 8 Основного Закону в Україні визнається та діє принцип верховенства права [8]. Конституційний Суд України в своєму рішенні “у справі за конституційним поданням Верховного Суду України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень статті 69 Кримінального кодексу України (справа про призначення судом більш м’якого покарання)” від 2 листопада 2004 року № 15-рп/2004 під час тлумачення вищенаведеного конституційного положення зауважив, що верховенство права являє собою панування права в суспільстві. Верховенство права вимагає від держави його втілення в правотворчу та правозастосовну діяльність, зокрема в закони, які за своїм змістом мають бути проникнуті передусім ідеями соціальної справедливості, свободи, рівності тощо. Одним з проявів верховенства права є те, що право не обмежується лише законодавством як однією з його форм, а включає й інші соціальні регулятори, зокрема норми моралі, традиції, звичаї тощо, які легітимовані суспільством і зумовлені історично досягнутим культурним рівнем суспільства [9]. Варто зазначити, що законодавча регламентація принципу верховенства права зазнала оновлення з прийняттям Кодексу адміністративного судочинства України від 6 липня 2005 року (далі КАС України), згідно із ст. 8 якого суд при вирішенні справи керується принципом верховенства права, відповідно до якого зокрема людина, її права та свободи визнаються найвищими цінностями та визначають зміст і спрямованість діяльності держави [10]. Таким чином, можна стверджувати, що принцип верховенства права як одним з найголовніших принципів протидії правопорушенням у фінансовій сфері означає, що зазначена діяльність повинна бути побудована, в першу чергу, з урахуванням того, що права, свободи й інтереси особи є найвищими цінностями в нашій державі, визначають її зміст і спрямованість і не в якому разі не можуть бути безпідставно порушені або обмежені.

Принцип законності як і верховенство права бере свій початок з положень Конституції України, згідно із ч. 2 ст. 19 якої, органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадові особи зобов’язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та в спосіб, що передбачені Конституцією та законами України [8]. На нашу думку, дуже вдалою є законодавча регламентація принципу законності, що передбачена в положеннях згаданого нами вище КАС України. Так, відповідно до ст. 9 вищенаведеного нормативно-правового акта суд при вирішенні справи керується принципом законності, відповідно до якого:

- суд вирішує справи відповідно до Конституції та законів України, а також міжнародних договорів, згода на обов’язковість яких надана Верховною Радою України;
- суд застосовує інші нормативно-правові акти, прийняті відповідним органом на підставі, у межах повноважень та в спосіб, передбачені Конституцією та законами України.

При цьому в разі невідповідності нормативно-правового акта Конституції України, закону України, міжнародному договору, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України, або іншому правовому акту суд застосовує правовий акт, який має вищу юридичну силу. У разі виникнення в суду сумніву під час розгляду справи щодо відповідності закону чи іншого правового акта Конституції України, вирішення питання про конституційність якого належить до юрисдикції Конституційного Суду України, суд звертається до Верховного Суду України для вирішення питання стосовно внесення до Конституційного Суду України подання щодо конституційності закону чи іншого правового акта. Якщо міжнародним договором, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України, встановлені інші правила, ніж ті, що встановлені законом, то застосовуються правила міжнародного договору. У разі відсутності закону, що регулює відповідні правовідносини, суд застосовує закон, що регулює подібні правовідносини (аналогія закону), а за відсутності такого закону суд виходить із конституційних принципів і загальних засад права (аналогія права) [10]. Отже, принцип законності як принцип протидії правопорушенням у фінансовій сфері передбачає, що уповноважені на здійснення такої діяльності суб'єкти повинні в своїх діях спиратися тільки на положеннях відповідних нормативно-правових актів, враховуючи при цьому їх ієрархічний взаємозв'язок та юридичну силу.

У зв'язку із тим, що в межах кримінального провадження реалізуються заходи спрямовані на протидію злочинності, в тому числі в фінансовій сфері, доречним є виокремлення принципів, на яких побудована така діяльність. Так, у ст. 7 (загальні засади кримінального провадження) Кримінального процесуального кодексу України від 13 квітня 2012 року (далі – КПК України) окрім розглянутих нами вище принципів верховенства права та законності також виокремлюються принципи: рівності перед законом і судом; поваги до людської гідності; забезпечення права на свободу й особисту недоторканність; недоторканності житла чи іншого володіння особи; таємниці спілкування; невтручання в приватне життя; недоторканності права власності; презумпції невинуватості та забезпечення доведеності вини; свободи від самовикриття та права не свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї; заборони двічі притягувати до кримінальної відповідальності за одне й те саме правопорушення; забезпечення права на захист; доступу до правосуддя й обов'язковості судових рішень; змагальності сторін та свободи в поданні ними суду своїх доказів і в доведенні перед судом їх переконливості; безпосередності дослідження показань, речей і документів; забезпечення права на оскарження процесуальних рішень, дій чи бездіяльності; публічності; диспозитивності; гласності та відкритості судового провадження та його повного фіксування технічними засобами; розумності строків; мови, якою здійснюється кримінальне провадження [11].

Окрім вищенаведеного варто зазначити, що протидія порушенням у фінансовій сфері здійснюється також за допомогою реалізації уповноваженими законодавством суб'єктами відповідних контрольних заходів. При цьому, згідно із ст. 3 Закону України "Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності" від 5 квітня 2007 року основними принципами державного нагляду (контролю) в сфері господарської діяльності є: пріоритетність безпеки в питаннях життя та здоров'я людини, функціонування та розвитку суспільства, середовища проживання й життєдіяльності перед будь-якими іншими інтересами та цілями в сфері господарської діяльності; підконтрольність і підзвітність органу державного нагляду (контролю) відповідним органам державної влади; рівність прав і законних інтересів всіх суб'єктів

господарювання; гарантування прав суб'єкту господарювання; об'єктивність і неупередженість здійснення державного нагляду (контролю), неприпустимість проведення перевірок суб'єктів господарювання за анонімними й іншими необґрунтованими заявами, а також невідворотності відповідальності осіб за подання таких заяв; здійснення державного нагляду (контролю) лише за наявності підстав і в порядку, визначених законом; відкритість, прозорість, плановість і системність державного нагляду (контролю); неприпустимість дублювання повноважень органів державного нагляду (контролю) та неприпустимість здійснення заходів державного нагляду (контролю) різними органами державного нагляду (контролю) з одного й того самого питання; невтручання органу державного нагляду (контролю) в статутну діяльність суб'єкта господарювання, якщо вона здійснюється в межах закону; відповідальність органу державного нагляду (контролю) та його посадових осіб за шкоду, заподіяну суб'єкту господарювання внаслідок порушення вимог законодавства; дотримання умов міжнародних договорів України; незалежність органів державного нагляду (контролю) від політичних партій та будь-яких інших об'єднань громадян; наявності одного органу державного нагляду (контролю) в складі центрального органу виконавчої влади [12].

Звичайно, зважаючи на специфіку суспільних відносин, що регламентовані вищенаведеними нормативно-правовими актами, не всі із зазначених принципів будуть застосовані під час протидії правопорушенням у фінансовій сфері. Більш того аналіз зазначених вище актів законодавства дає змогу дійти висновку, що деякі з вказаних принципів в більшій мірі схожі й виражають одну сутність засад відповідної діяльності. Разом із тим деякі з них доречно розглядати як принципи протидії правопорушенням у фінансовій сфері. Зокрема, до таких принципів, на нашу думку, можна віднести:

- рівність прав і свобод суб'єктів щодо яких здійснюються заходи із протидії правопорушенням у фінансовій сфері. Основи даного принципу беруть свій початок з конституційних положень, відповідно до яких громадяни мають рівні конституційні права та свободи й є рівними перед законом. При цьому не може бути привілеїв чи обмежень за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками. Таким чином, відповідно до вищенаведеного принципу протидія правопорушенням у фінансовій сфері повинна здійснюватись неупереджено, без урахування положення особи в суспільстві, її переконань, віросповідання, статі тощо.

- повага до людської гідності. Гідність, як зауважує авторський колектив великого тлумачного словника сучасної української мови, являє собою сукупність рис, що характеризують позитивні моральні якості [3, с. 236]. У значенні протидії правопорушенням у фінансовій сфері даний принцип знаходить своє вираження в тому, що під час здійснення такої діяльності повинна бути забезпечена повага до людської гідності. Як приклад, можна навести ч. 2 ст. 11 КПК України, відповідно до якої забороняється під час кримінального провадження піддавати особу катуванню, жорстокому, нелюдському або такому, що принижує її гідність, поводженню чи покаранню, вдаватися до погроз застосування такого поводження, утримувати особу в принизливих умовах, примушувати до дій, що принижують її гідність [11].

- здійснення заходів із протидії лише на підставах визначених в законодавстві. Даний принцип протидії правопорушенням у фінансовій сфері тісно пов'язаний з принципом законності й означає, що конкретні заходи, за допомогою яких здійснюється така діяльність повинні бути визначені лише в законодавстві. Іншими словами, уповнова-

жені законодавством суб'єкти на здійснення зазначеної протидії не можуть діяти на власний розсуд, використовуючи при цьому заходи не передбачені правовими нормами.

- публічність, гласність і відкритість діяльності з протидії правопорушенням у фінансовій сфері. Так, публічність як принцип досліджуваної діяльності означає, що вона здійснюється так би мовити на виду в громадськості, не таємно. У свою чергу, гласність і відкритість передбачають поінформованість суспільства про здійснювані заходи з протидії правопорушенням у фінансовій сфері, а також право кожної особи знати про рішення, що були прийняті по відношенню до неї в зв'язку із здійсненням такої діяльності.

- презумпція невинуватості. Даний принцип розкривається в ст. 17 КПК України, відповідно до якої особа вважається невинуватою у вчиненні кримінального правопорушення та не може бути піддана кримінальному покаранню, доки її вину не буде доведено в порядку, передбаченому законодавством, і встановлено обвинувальним вироком суду, що набрав законної сили. При цьому ніхто не зобов'язаний доводити свою невинуватість у вчиненні кримінального правопорушення та має бути виправданим, якщо сторона обвинувачення не доведе вину особи поза розумним сумнівом [11].

- забезпечення права на захист. Відповідно до цього принципу особи, по відношенню яких здійснюються будь-які заходи з протидії правопорушенням у фінансовій сфері мають право захищати свої права в будь-який спосіб, передбачений чинним національним законодавством України. При цьому, у випадках встановлених законодавством захист прав осіб може бути здійснений на безоплатній основі. Так, відповідно до ст. 3 Закону України "Про безоплатну правову допомогу" від 2 червня 2011 року право на безоплатну правову допомогу — це гарантована Конституцією України можливість громадянина України, іноземця, особи без громадянства, в тому числі біженця чи особи, яка потребує додаткового захисту, отримати в повному обсязі безоплатну первинну правову допомогу, а також можливість певної категорії осіб отримати безоплатну вторинну правову допомогу у випадках, передбачених законодавством [13].

- забезпечення права на оскарження рішень суб'єктів, які протидіють правопорушенням у фінансовій сфері. Так, згідно із ст. 55 Конституції України, кожному гарантується право на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб [8].

Висновки. Таким чином, проведене дослідження принципів протидії правопорушенням у фінансовій сфері дозволяє дійти висновку, що під останніми слід розуміти закріплені на нормативно-правовому рівні керівні засади, на основі яких здійснюється така діяльність. При цьому серед таких принципів варто назвати: верховенство права; законність; рівність прав і свобод; повагу до людської гідності; здійснення заходів із протидії лише на підставах визначених у законодавстві; публічність, гласність і відкритість такої діяльності; презумпцію невинуватості; забезпечення права на захист, забезпечення права на оскарження рішень суб'єктів, які протидіють правопорушенням у фінансовій сфері. Звичайно наведений перелік принципів протидії правопорушенням у фінансовій сфері не претендує на абсолютність і завершеність і може бути доповнений, наприклад, у залежності від конкретних заходів, направлених на вирішення завдань такої діяльності.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Колодій А. М. Принципи права України : монографія / А. М. Колодій. К. : Юрінком Інтер, 1998. — 208 с.
2. Философский энциклопедический словарь. — М. : ИНФРА-М, 2012. — 576 с.

3. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод., допов. та CD) / [уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел.] — К. ; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2009. — 1736 с.
4. Юридична енциклопедія : В 6 т. / Редкол.: Ю. С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. — К. : “Укр. енцикл.”, 1998. — Т. 5 : П — С. — К. : Вид-во “Юридична думка”, 2003. — 736 с.
5. Слінько Д. С. Реформування принципу змагальності та диспозитивності / Д. С. Слінько // Форум права. — 2008. — № 2. — С.442-446 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2008-2/08sdsztd.pdf>.
6. Іншин М. І. Правове регулювання службово-трудової діяльності державних службовців як особливої категорії зайнятого населення України : [навчальний посібник] / М. І. Іншин. — Харків : Вид-во “ФІНН”, 2010. — 672 с.
7. Скакун О. Ф. Теорія держави і права : [підручник] / О. Ф. Скакун ; [пер. з рос.]. — Х. : Консум, 2006. — 656 с.
8. Конституція України : від 28 черв. 1996 р. // Відомості Верховної Ради України. — 1996. — № 30. — Ст. 141.
9. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Верховного Суду України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень статті 69 Кримінального кодексу України (справа про призначення судом більш м'якого покарання) № 15-рп/2004 від 2 листопада 2004 року // Офіційний вісник України. — 2004. — № 45. — Ст. 2975.
10. Кодекс адміністративного судочинства України : Закон України : від 6 лип. 2005 р. № 2747-IV // Відомості Верховної Ради України. — 2005. — № 35—36, 37. — Ст. 446.
11. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України : від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI // Офіційний вісник України. — 2012. — № 37. — Ст. 1370.
12. Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності : Закон України : від 5 квіт. 2007 р. № 877-V // Відомості Верховної Ради України. — 2007. — № 29. — Ст. 389.
13. Про безоплатну правову допомогу : Закон України : від 2 черв. 2011 р. № 3460-VI // Відомості Верховної Ради України. — 2011. — № 51. — Ст. 577.

